

colloquium
isme
Empowering Local Mind in Art Design
& Cultural Heritage
2016

Empowering Local Mind
In Art Design & Cultural Heritage

3rd ISME International Colloquium 2016

proceeding book

27 & 28
December
2016

Universiti
Teknologi MARA,
Melaka, Malaysia.

In collaboration with:

Empowering Local Mind
In Art Design & Cultural Heritage

3rd ISME International Colloquium 2016

EDITORS AND COMPILERS:

Dr. Azahar Harun
Dr. Rosli Zakaria
Dr. Abd Rasid
Pn. Haslinda Abd Razak
Pn. Liza Marziana Mohammad Noh
En Nadzri Mohd Sharif
En. Shaleh Mohd Mujir
Pn Fatrisha Mohamed Yussof
Pn Anith Liyana Amin Nudin
Pn Ilinadia Jamil
Cik Fazlina Mohd Radzi
Cik Aidah Alias
Cik Nurkhazilah Idris

COVER DESIGN:

Norsharina Samsuri

PUBLISHED BY:

Faculty of Art & Design,
UiTM Melaka
KM26 Jalan Lendu,
78000 Alor Gajah, Melaka
Tel : +606 - 5582094/ +6065582190/ +6065582113
Email : ismefssr@gmail.com
Web : <http://isme2016.weebly.com>
ISBN : 978-967-0637-26-6

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without permission of the copyright holder.

Empowering Local Mind
In Art Design & Cultural Heritage

3rd ISME International Colloquium 2016

Copyright © 2016

Faculty of Art & Design,
UiTM Melaka
KM26 Jalan Lendu,
78000 Alor Gajah Melaka
<http://isme2016.weebly.com>

Content

1	Personification in Marketing Communication: Case Study of Malaysian Brands	9
	<i>Azahar Harun, Mohamed Razeef Abd Razak, Russlan Abd Rahim, Lili Eliana Mohd Radzuan, Amina Syarfina Abu Bakar</i>	
2	The Image of Man after September 11	21
	<i>Mohd. Shaharudin Sabu, Mohd. Saharuddin Supar, Hisammudin Ahmad, Shaharin Sulaiman, Ahmad Zuraimi Abdul Rahim, Mohd. Ali Azraei Bebit, Shahrul Munir Mohd Kaulan</i>	
3	The Image Construction of Loro Blonyo Craft in Global Market through Packaging Design that Reflect Local Image	27
	<i>Nanang Yulianto, Edy Tri Sulistyoya, Slamet Subiyantoro, and Nadia Sigi Prameswaria</i>	
4	Game-Based Learning using Visual Spatial Approach for Children with Autism to Improve Social Development: A Pilot Study	32
	<i>Ilinadia Jamil, Fatrisha Mohamed Yussof, Nor Yus Shahirah Hassan, Azzureen Nor Ain Azizuddin and Zainal Kadir</i>	
5	Visual Iklan Berunsurkan Seksual Di Media Internet: Persepsi Golongan Bawah Umur	42
	<i>Fatrisha Mohamed Yussof, Ilinadia Jamil, Azahar Harun, Norsharina Samsuri, Nurkhazilah Idris, Nor Sabrena Norizan</i>	
6	An Iconographical Interpretation Of Street Art In Malaysia	51
	<i>Syafril Amir Muhammad, Nurul Huda Mohd Din, Profesor Dr. Muliyadi Mahamood, Dr. Mumtaz Mokhtar</i>	
7	The Relationship between Place and Hallmark Event; Malaysian Cultural Context	64
	<i>Musaddiq Khalil, Amer Shakir Zainol, Shaliza Dasuka, Liza Marziana, Khazilah Idris, and Fazlina Radzi</i>	
8	Aplikasi Teknik Tempa dan Peleburan dalam Seni Arca Besi Raja Shahriman Raja Aziddin	74
	<i>Liza Marziana Mohammad Noh, Shaliza Dasuki, Nurkhazilah Idris, Fazlina Mohd Radzi, Musaddiq Mohd Khalil Imran</i>	
9	Sulaman Keringkam : Motif Kemasan Sisi Beridentiti Melayu Tempatan	85
	<i>Norhasliana Hazlin Zainal Amri, Hamdzun Haron, dan Abdul Latif Samian</i>	
10	Malay Aesthetic Concept through Malay Woodcarving Motifs in Visual Artworks	97
	<i>N. A. Hassan, P. Amin, and S. Tohid</i>	
11	Ilustrasi Poster Kempen Alam Sekitar dalam Simbol Kebudayaan	106
	<i>Muliyati Binti Mat Alim and Profesor Madya Dr. Abdul Halim bin Husain</i>	
12	Penghayatan Nilai- Nilai Patriotisme Dalam Arca Awam Pelajar Uitm Melaka Sempena Pertandingan Hiasan Patriotisme Daerah Alor Gajah	118
	<i>W. M. Z. Wan Yaacob, N.H. Abdulah, A. Osman, M. F. Samsudin, M. A. A. Bebit, S. M. Mohd Kaulan dan M. S. Sabu</i>	

13	Keunikan Ukiran Patung Kayu dalam Kehidupan Kaum Jah Hut dalam Keperluan dan Kepercayaan	124
	<i>Nor Edzrine Binti Abdullah Sani</i>	
14	Properties of Mandi Bunga (flowering bath) as Malaysian tradition Practice	135
	<i>S. Roslan, R. Legino</i>	
15	Malaysian Batik Painting From 1950 to 2010: A Study on Style	145
	<i>A.E. Mohd Fauzi, N. H. Ghazali and N. H. Ahmad</i>	
16	Interpreting Motif and Pattern in Mohd Nor Mahmud Painting Batik: <i>Pakai Semutar Kain Lepas</i>.	151
	<i>H. Abd Razak, R.Legino, B. Samuri</i>	
17	The Aesthetic of Traditional Lurik in Socio-Cultural Context	157
	<i>E. S.Handayani</i>	
18	Brand Identity on Local Malay Herbal Toiletries Packaging Design as a Potential Tourism Product	162
	<i>Siti Sarah Adam Wan, Noraziah Mohd Razali, Wan Nur Khalisah Shamsudin & Ariff Ali</i>	
19	Budaya Melayu Sebagai Simbol dan Makna Dalam Seni Catan Moden Malaysia	172
	<i>Liza Marziana Mohammad Noh, Hamdzun Haron, Abdul Latif Samian & Tengku Intan Suzila Tengku Sharif</i>	
20	Budaya Visual ‘Seni Kolam’ Dalam Sistem Sosial Masyarakat India	180
	<i>Santhi A/P Letchumanan, Lee Hoi Yeh, Prof. Madya Dr. Abdul Halim Hussain</i>	
21	Cetusan Idea Seni Tekat Perak	198
	<i>Azni Hanim Hamzah, Salina Abdul Manan, Noor Hafiza Ismail & Nur Hikma Mat Yusuf</i>	
22	Chlorophyll Print: An Alternative Approach to Describe Photographic Printing Process Using Nature Based For Photography Students	207
	<i>Dona DLowii Madon, Aidah Alias, Raziq Abdul Samat, Farihan Zahari, Shafira Shaari & Shaharin Sulaiman</i>	
23	Designing Jawi Typeface to Enhance The Quality of Modern Design	218
	<i>Mohamed Razeef Abdul Razak, Prof. Dr. D'zul Haimi Md. Zain, Dr. Azahar Harun, Dr. Saiful Akram Che Cob & Lili Eliana Mohd. Radzuan</i>	
24	Diversification of <i>Batik Jarum</i> Handicraft Art Product to Solidify Community Based Creative Economic Development in Klaten Regency	225
	<i>Margana</i>	

25	Empowering “Girli” Batik Craftswomen to Enhance Family Economy and Develop Tourism Village in Sragen District	236
	<i>Dr. Slamet Supriyadi & Prof. Dr. Sariatun</i>	
26	Identiti Visual Seni Catan Moden Malaysia Melalui Media Campuran Dalam Konteks Kebudayaan	244
	<i>Fairus Ahmad Yusof ¹ Prof. Madya. Dr. Abdul Halim Husain</i>	
27	Inovasi Media TMK Dalam Pendekatan Pembelajaran dan Pengajaran Pendidikan Seni Visual Berasaskan Gaya Belajar Visual	274
	<i>Siti Hayati binti Haji Mohd Yusoff</i>	
28	Interpretasi Kandungan Imej Fotografi Digital Sosio-Masyarakat Melayu Berdasarkan Konsep Literasi Visual	291
	<i>Nadzri Mohd Sharif, Meor Hasmadi Meor Hamzah & Nor Fariza Baharuddin</i>	
29	Kartun Akhbar Sebagai Wadah Penyampaian Suara Masyarakat: Suatu Kritikan Terhadap Isu-Isu Semasa	304
	<i>Shaliza Dasuki, Liza Marziana Mohammad Noh, Nurkhazilah Idris, Fazlina Mohd Radzi, Musaddiq Mohd Khalil & Nur Hasliza Abdulah</i>	
30	Kartun Bertemakan Keagamaan Atas Talian: Interpretasi Dakwah dan Sindiran	317
	<i>Fazlina Mohd Radzi, Shaliza Dasuki, Nurkhazilah Idris, Liza Marziana Mohammad Noh & Musaddiq Muhammad Khalil</i>	
31	Keindahan Tengkolok Getam Pekasam Warisan Kesultanan Perak Darul Ridzuan	326
	<i>Liza Marziana Mohamad Noh, Salina Abdul Manan, Azni Hanim Hamzah, Noor Hafiza Ismail & Mohd Hafiz Sabran</i>	
32	Menggembur ‘Memori Kolektif’: Potensi ‘Seni Partisipatori’ Sebagai Media Konservasi Budaya	333
	<i>Diana Ibrahim, M. Hendra Himawan dan Mohd Saharuddin Supar</i>	
33	Model Landskap Bandaraya Islam Di Kawasan Tropika Berdasarkan Empat Faktor Nilai Rekabentuk	343
	<i>N. H Ramle & R. Abdullah</i>	
34	Pelaksanaan PBS Guru-Guru PSV Hilir Perak Dalam Pengajaran dan Pembelajaran Berasaskan Estetik	352
	<i>Lee Hoi Yeh, Dr. Mohd Zahuri Khairani</i>	
35	Permata Yang Hilang: Pembelajaran Penulisan Seni Khat Dan Jawi	367
	<i>Ainun Jariah Yaacob, Ahmad Rajaei Awang, Mohd Fadil Sulaiman, Mohd. Yazid Misdi</i>	

36	Persona Komunikasi Tipografi di dalam Artifak Kartografi	380
	<i>Wan Juria Emeih Wahed & Ridzuan Hussin</i>	
37	The 'Me-Too' Phenomenon in Packaging Design: A Case Study of Malaysian Retail Products	392
	<i>Anith Liyana Amin Nudin, Mohd Amin Mohd Noh, Wan Nur Khalisah Shamsudin, Izwan Abdul Ghafar, Norsharina Samsuri, Nik Narimah Nik Abdullah and Fatrisha Mohamed Yussof</i>	
38	Interaction Design in Collaborative Augmented Reality (AR) Story-book for Children	403
	<i>Lili Eliana Mohd Radzuan, Wan Nur Khalisah Shamsudin, Siti Nurlzaura Razis, Azahar Harun and Mohamed Razeef Abd Razak</i>	
39	Analisis Proses Penghasilan Lakaran Awal Dari Segi Penggunaan Material, Idea dan Pengisian (Contents) Mengikut Bidang-Bidang yang Terdapat di Fakulti Seni Lukis & Seni Reka, UiTM Melaka: Kajian Kes Pameran Think Things Pada Tahun 2016	410
	<i>Salmah Ali, Hisammudin Ahmad, Haslinda Razak, Wan Nor Ayuni Wan Mohd Zain, Norsharina Samsuri, Nurkhozilah Idris dan Muhammad Fitri Samsuddin</i>	
40	Corporate Rebranding Design of Oil and Gas Company in Malaysia: Case Study of SMART Petrol	423
	<i>Amina Syarfina Abu Bakar, Azahar Harun, Mohamed Razeef Abd Razak</i>	
41	Apresiasi Karya Seni Catan 'Siri Dungun' Dalam Pendekatan Etnomatematik	434
	<i>Rushana Bte Sulaiman @ Abd Rahim, Rushana Bte Sulaiman @ Abd Rahim</i>	
42	Aturan Pertiga (Rule Of Thirds) Sebagai Elemen Baru Dalam Pembelajaran Komposisi Bagi Menghasilkan Karya Seni Catan	449
	<i>Shahariah Mohamed Roshdi, Hisammudin Ahmad, Mohd Haniff b. Mohd Khalid, Dr. Abd. Rasid Ismail, Fazlina Mohd Radzi, Nur Hasliza Abdulah, Nurul Izza Ab. Aziz</i>	
43	Kempen Budi Bahasa Melalui Senireka Bentuk Pembungkusan Produk SME	461
	<i>Farhanah Abu Sujak, Siti Raba'ah Abdul Razak, Nurul Akma Abdul Wahab, Nurin Elani Makrai</i>	
44	Participatory Art Project To Develop The Creative Potential Of Students Of Senior High School In Surakarta	470
	<i>Adam Wahida</i>	
45	Pemikiran Visual Terhadap Permainan Ceper Berasaskan Sistem Sosial Budaya	479
	<i>Zulpaimin bin Hamid, Prof. Madya Dr. Abdul Halim bin Hussain</i>	

46	Pengaruh Elemen Vegetal Dalam Seni Mushaf Nusantara	493
	<i>Nurul Huda Mohd Din, Syafril Amir Muhammad, Prof. Dr. D'zul Haimi Md Zain, Dr. Mumtaz Mokhtar</i>	
47	Puppet Staging through Media Creation Workshop as the Development of Character Building Model for the Marginal in Bengawan Solo Riverbanks	509
	<i>Endang Widiyastuti</i>	
48	Rattan Furniture Design: A Comparison Study between Malaysia and Indonesia Design Trend	520
	<i>Muhammad Muizzuddin Bin Darus, Dr. Ruwaidy Bin Mat Rasul, Abu Bakar Bin Abdul Aziz, Nurhikma Binti Mat Yusof, Dr Deny Willy Junaidi</i>	
49	Seni sebagai Praktis Sosial: Garis Teori dan Amalan Dalam Seni Rupa Kontemporari Malaysia	529
	<i>Diana Ibrahim, Mohd Yuszaidy Mohd Yusoff, and Yusmilayati Yunus</i>	
50	Struktur Reka Bentuk Mimbar Masjid Baru Terengganu	541
	<i>Noor Hafiza Ismail, Hamdzun Haron, Zuliskandar Ramli, Salina Abdul Manan & Azni Hanim Hamzah</i>	
51	Tapak Warisan Arkeologi Lembah Bujang: Keunikan Arkeopelancongan Di Negeri Kedah	549
	<i>Farhana Abdullah, Adnan Jusoh, Nasir Nayan & Zuliskandar Ramli</i>	
52	Study On Symbolism Of Malay Islamic Cultural Heritage In Malaysian Visual Arts : Found In Syed Ahmad Jamal Artworks	558
	<i>Nurkhazilah Idris, Liza Marziana Mohammad Noh, Shaliza Dasuki, Fatrisha Mohd Yussof, Fazlina Mohd Radzi, Musaddiq Muhamad Khalil</i>	
53	Temporary Evacuation and Relief Centre Design Management in Malaysia: an Overview	569
	<i>Dr Ruwaidy Bin Mat Rasul, Muhammad Muizzuddin Bin Darus, Abu Bakar Bin Abdul Aziz</i>	
54	The Cotton Cloth Qur'an binding of the East Coast of the Malay Peninsula	577
	<i>Ros Mahwati Ahmad Zakaria</i>	
55	The Roles of Interactive Multimedia Learning Android-based Application for Primary Schools Teachers	585
	<i>Tjahjo Prabowo, Mohamad Suhartob, Mulyanto, Nadia Sigi Prameswari</i>	
56	The Status Quo of Malaysian Printmaking	592
	<i>Siti Safura Zahari, Nur Fatiyah Roslan, Nurin Elani Makrai, Nor Arseha Karimon, Mohd Fawazie Arshad and Romli Mahmud</i>	

Sulaman Keringkam : Motif Kemasan Sisi Beridentiti Melayu Tempatan

Norhasliyana Hazlin Zainal Amri¹, Hamdzun Haron², dan Abdul Latif Samian³

¹⁻³Institut Alam dan Tamadun Melayu (ATMA), Universiti Kebangsaan Malaysia, 43600 UKM Bangi Selangor

*corresponding author: liyanayana_z@yahoo.com

Abstrak— Keringkam adalah seni sulaman yang menggunakan benang pita logam yang bersalut emas dan perak serta disulam di atas permukaan kain lembut. Kehalusan dalam penghasilan seni sulaman Keringkam ini memerlukan ketelitian yang tinggi dan menggunakan kepakaran yang ada pada penyulam. Seni sulaman keringkam ini sudah menjadi identiti buat wanita Melayu sejak sekian lama di alam melayu iaitu di Sarawak, Kelantan dan Selangor. Setiap daripada negeri ini mempunyai identiti motif reka corak yang berbeza dan mencerminkan negeri dan identiti negeri masing-masing yang tersendiri melalui penggunaan motif flora dan fauna. Di Sarawak, seni sulaman keringkam ini sudah menjadi identiti masyarakat melayu Sarawak walaupun kurang dikenali namun masih dihasilkan secara kecil-kecilan. Persoalannya bagaimanakah motif reka corak digambarkan dalam seni sulaman keringkam? dan mengapa ia menjadi identiti masyarakat tempatan? Bagi menjawab persoalan ini, satu penelitian dilakukan secara kualitatif melalui kaedah kajian lapangan iaitu pemerhatian artifak sulaman keringkam dan temubual bersama penyulam sulaman keringkam. Hasil kajian mendapati wanita melayu zaman dahulu sudah menerapkan unsur keislaman dalam pembuatan kesenian menggunakan motif flora dan fauna yang diolah menjadi abstrak. Kajian ini hanya memilih motif kemasan sisi iaitu pucuk rebung dan gunung beranak untuk dikenal pasti makna disebalik motif ini. Kemasan sisi ini memacu kepada makna simbolik melambangkan keperibadian, ketuhanan, ketakwaan, kesederhanaan dan kekeluargaan, dan kehidupan masyarakat melayu Sarawak. Kesimpulannya, hasil kajian ini harus dilihat sebagai satu sumber untuk meneruskan khazanah seni masyarakat melayu untuk dilestarikan dan dikekalkan pada generasi muda supaya tidak hilang ditelan zaman. Melalui kajian ini juga sulaman keringkam bukan sahaja terdapat di negara Malaysia tetapi negara lain iaitu Indonesia dan Brunei sekaligus dapat dikongsi dan mengeratkan lagi hubungan keserumpunan budaya melayu dalam seni tekstil dan busana serta adat alam melayu.

Kata Kunci: *Sulaman; Keringkam; Sarawak; Melayu; Malaysia*

1. PENDAHULUAN

Kesenian kraftangan sangat bernilai dan merupakan identiti utama yang mencerminkan sebuah negara. Kesenian merupakan khazanah yang harus dijaga serta sangat berkait dengan kebudayaan dalam membentuk sesebuah masyarakat dan negara. Kesenian terdapat dalam pelbagai bentuk iaitu seni ukir, seni muzik, seni bina, tekstil, pakaian, seni pertukangan seperti emas, perak dan tembaga serta lain-lain lagi yang terdapat di dunia ini. Di Malaysia terdapat pelbagai hasil seni kraftangan yang berharga terutama berkaitan dengan seni sulaman. Seni sulaman adalah seni hias tekstil lama serta diusahakan sejak 400 tahun yang lalu. Sulaman keringkam atau kelingkan, sulaman kerawang, pis, manik dan labuci antara seni hiasan warisan melayu tempatan (ensiklopedia kraf Malaysia 2012). Seni sulaman keringkam adalah sulaman pada selendang atau selayah seni kerajinan yang masih diteruskan sehingga sekarang. Keringkam adalah seni sulaman yang menggunakan benang pita logam yang bersalut emas dan perak serta disulam di atas permukaan kain (Siti Zainon Ismail 2010, 1996; Dayang Sandrawati et.al 2012; Awang Azman 2010; Norseha 2014; dan Suhana Sarkawi 2014). Kehalusan dalam penghasilan seni sulaman Keringkam ini memerlukan ketelitian yang tinggi dan menggunakan kepakaran yang ada pada penyulam. Perbezaan melalui sebutan atau istilah iaitu Sarawak dan Terengganu lebih dikenali dengan istilah Keringkam atau Teringkam Siti Zainon (2010) dan Zubaidah Shawal (1994) manakala di Selangor dan Kelantan lebih dikenali dengan nama Kelingkan (Syed Ahmad Jamal 1992 & Rose Dahlina Rusli 2015). Menurut Azran (2010), permulaan istilah *Keringkam* dan *Kelingkan* ini berasal dari perkataan Bali iaitu 'Keling' yang membawa maksud sejenis fabrik dan 'kam' dan 'kham' yang bermaksud cantik manakala istilah Keringkam dan Kelingkan ini berasal dari perkataan Perancis iaitu 'Clinguant' (Azah 2009). Menurut Siti Zainon Ismail (1995), Seni Sulaman ini bermula dan telah bertapak di istana-istana Melayu dan berkembang dengan pesat dan bermulalah mempertemukan dua aliran ialah barat dan timur melalui perdagangan. Seawal abad 14 Masihi, Sulaman ini dikatakan telah dihasilkan oleh orang Melayu sewaktu tanah Melayu aktif berdagang tekstil dengan negara seperti Arab, China dan India. Melalui barangan dagangan yang di perdagangan oleh negara-negara asing bermulalah kemasukan bahan-bahan seperti benang, pita logam, dan perak dari china dan India (Maxwell 1994). Menurut Frank Swettenham (1929) telah menceritakan pada akhir abad ke 19, pakaian wanita Melayu yang dipakai oleh Raja Maimunah berkasut tekat dan berselendang Keringkam manakala di Sarawak orang Melayu Sarawak telah menggunakan tudung bersulam keringkam sejak sebelum kurun ke 19. (Ranee Marganet 1913) Melalui temubual pegawai di Perbadanan Kemajuan Kraftangan Malaysia Cawangan Sarawak mengatakan tidak mempunyai rakaman perbualan yang tepat untuk mengetahui tarikh sebenar kemasukkan seni sulaman keringkam di Sarawak. (Haironi 2016) Seni sulaman keringkam iaitu selendang atau selayah digunakan sebagai penutup kepala oleh wanita melayu pada zaman dahulu dan pada zaman kesultanan Melayu Melaka. Sulaman keringkam ini digunakan sewaktu menghadiri sesuatu upacara

atau majlis. Semenjak zaman kesultanan Melaka diwajibkan berpakaian istiadat sebelum diberi keizinan untuk menghadap sultan. Jika tidak menurut tatacara berpakaian menutup dianggap tidak kemas (Mohd Kassim 1990).

2. PERMASALAHAN KAJIAN

Malaysia mempunyai khazanah seni yang masih diteruskan sehingga hari ini. Walaupun sesetengah daripada seni ini berkembang dengan maju dan berkembang dengan perlahan. Permasalahan di dalam kajian ini kerana seni sulaman keringkam ini mempunyai identiti yang tersendiri dan harus dikenali oleh masyarakat kita untuk mencerminkan identiti Melayu tempatan. Seni sulaman keringkam ini biasanya untuk menghiasi kain selendang, selayah, baju kurung dan baju kebaya. Pentingnya kajian ini untuk menunjukkan identiti yang tersendiri dan pentingnya kerana seni sulaman keringkam bukan sahaja terdapat di negara Malaysia tetapi negara-negara lain seperti Indonesia dan Brunei juga mempunyai seni sulaman keringkam. Antara isu-isu berbangkit:

1. Melalui artikel yang bertajuk sulaman kelingkan atau keringkam oleh Kurator Muzium Kesenian Islam Malaysia, Seni keringkam atau kelingkan kurang dikenali namun dihasilkan secara kecil-kecilan sebagai hiasan pakaian wanita terutama di Sabah, Sarawak dan Selangor. Kekurangan data bertulis yang berkaitan seni warisan seharusnya di dokumentarikan mengikut kepakaran pengkaji supaya seni ini tidak hilang dan generasi muda mengetahui ilmu yang berharga ini dan menambahkan ilmu. (Ros Mahwati 2012)
2. Melalui artikel yang bertajuk Selangor ingin Telepuk dan Kelingkan Palembang, Buletin Metropolis telah mengatakan negeri Selangor ingin menjadikan motif telepuk dan kelingkan untuk dijadikan busana rasmi negeri Selangor dan disahkan oleh Dr Syafei Abu bakar iaitu pengurus Perbadanan Adat dan Warisan Negeri Selangor bahawanya asal usul motif ini berasal dari Palembang. Indonesia dan artikel Palembang news telah memberitahu bahawa harus berwaspada dengan ketertarikan Malaysia dengan Tenun Palembang. (Sigi 2012)

Jelas di sini isu identiti amat perlu diberi perhatian serius. Seni sulaman Keringkam di negara lain ini mempunyai reka bentuk berbeza dan motif berbeza. Dengan adanya identiti tersendiri membolehkan masyarakat menghargai dan dapat membezakannya. Oleh itu, dapatan kajian ini dikongsi bagi menghidupkan kembali kesenian warisan yang juga menjadi lambang penyatuan dan pewarisan bersama masyarakat Melayu di Malaysia, Indonesia dan Brunei. Rumusan daripada permasalahan di atas dapat disimpulkan dua persoalan utama yang

perlu diselidiki iaitu bagaimanakah motif reka corak digambarkan dalam seni sulaman keringkam? dan mengapa ia menjadi identiti masyarakat tempatan? Bagi menjawab persoalan ini, satu penelitian dilakukan secara kualitatif melalui kaedah kajian lapangan iaitu pemerhatian artifak sulaman keringkam dan temubual bersama penyulam sulaman keringkam.

3. METODOLOGI KAJIAN

Satu penelitian dilakukan secara kualitatif melalui kaedah kajian lapangan iaitu pemerhatian artifak sulaman keringkam dan temubual bersama penyulam sulaman keringkam. Kajian lapangan dilakukan di Malaysia iaitu di semenanjung di Kuala Lumpur dan Selangor manakala di Sarawak iaitu di Kuching. Di semenanjung iaitu di Muzium Ethnologi Melayu, Jabatan Muzium Negara Kuala Lumpur, Muzium Tekstil dan Perbadanan Adat Melayu dan Warisan Negeri Selangor (PADAT) dan di kepulauan Borneo iaitu di Sarawak di Muzium Tekstil dan Perbadanan Kemajuan Kraftangan Malaysia cawangan Sarawak. Temubual bersama penyulam-penyulam yang masih aktif menyulam di Kuching iaitu kampung Sourabaya hilir, kampung Matang batu 10, dan Siol Kandis serta berjumpa dengan pengawai kraftangan cawangan Sarawak. Melalui temubual dan pemerhatian dapat mengumpulkan gambar-gambar seni sulaman Keringkam yang terdapat pada selendang dan selayah.

4. KEPUTUSAN DAN PEMBINCANGAN

Di Malaysia terutama semenanjung seni sulaman keringkam dibawa masuk terutama di Selangor pada tahun 1904 yang diteruskan oleh Allahyarhamah Permaisuri Tengku Ampuan Jameah dan diteruskan oleh Tengku Ampuan Rahimah pada tahun 1960an. Ayahanda Tengku Ampuan adalah keturunan kerabat Selangor dan ibundanya kelahiran istana Langat. Sewaktu menjadi permaisuri di Selangor turut dibawa juru andam dan seni hias kelingkan untuk dikembangkan di istana Selangor kerana itu tradisi menyulam kelingkan ini diwarisi oleh kerabat perempuan iaitu tokoh yang masih meneruskan tradisi sejak 40 tahun ini ialah YM Raja Akmar (Siti Zainon 2010). Manakala di Sarawak tidak mempunyai catatan tarikh yang tepat tetapi terdapat bukti wanita melayu Sarawak telah menggunakan selayah keringkam untuk menutup kepala dapat dilihat sehingga sekarang di muzium tekstil Sarawak mempamerkan gambar Lady Ranee Margaret Brooke bersama wanita Melayu Sarawak memakai tudung Keringkam dan melalui penulisan Lady Margaret Brooke. Menurut Ranee Margaret of Sarawak (2001), *My Life in Sarawak* banyak menyentuh pengalaman beliau terutama berkenaan pemakaian Selayah Keringkam dan juga Songket Sarawak. Disini jelas menunjukkan mereka menghormati budaya masyarakat melayu dan hasil seni sulaman keringkam sudah menjadi identiti wanita masyarakat melayu

pada masa dahulu. Keringkam pada zaman dahulu sangat terkenal dan dipelopori oleh wanita istana. Seni sulaman keringkam menghasilkan selendang, keringkam pada baju kebaya dan baju kurung dan permakiaan seni sulaman keringkam ini adalah untuk majlis kebesaran dan majlis perkahwinan. Penggunaan sulaman keringkam ini pada masa dahulu terhad kepada para kerabat diraja dan bukanlah digunakan oleh orang kebanyakan atau rakyat biasa.

Setiap negeri dapat dibezakan melalui material, peralatan dan motif yang berbeza di setiap negeri. Peralatan yang biasa digunakan untuk menyulam ialah benang emas atau perak, jarum, kain kasa atau kain jaring serta kayu pemedang. Di negeri Selangor kayu pemedang tidak digunakan semasa menyulam, hanya di kepulauan Indonesia dan kepulauan Borneo menggunakan pemedang. Peralatan seperti jarum sulaman keringkam ini biasanya ditempah khas dengan pembuat barangan kemas atau pembuat besi kerana jarum sulaman keringkam ini mempunyai dua mata lubang yang berbeza. Benang emas atau perak hanya boleh didapati di jalan Arab di Singapura dan sehelai selendang kelingkan dijual dengan yang mahal kerana kesukaran untuk mendapatkan peralatan ini manakala di Sarawak pula boleh didapati di jalan india iaitu satu-satunya kedai yang menjual benang dan jarum keringkam di Malaysia ialah syarikat Salih Ahmah nombor 27 di Kuching. Syarikat Salih Ahmah ini menjual benang emas dan benang perak boleh didapati dengan harga RM 20, RM 40 dan RM 140 tetapi untuk membuat sulaman keringkam yang bermutu tinggi memerlukan benang yang bagus iaitu benang berharga RM140. Kehalusan dan keunikan motif yang terdapat pada seni sulaman keringkam menyebabkan kajian ini dijalankan. Sejak zaman dahulu lagi alam semulajadi iaitu flora dan fauna ialah sumber utama masyarakat melayu dalam melakukan motif keringkam dan kelingkan meminjam falsafah alam melayu minangkabau "Alam tak ambang jadi guru" merupakan pandangan yang mengambil ungkapan daripada bentuk, sifat dan kehidupan alam tersebut (Navis 1984). Menurut Siti Zainon Ismail (1995) juga menceritakan kepekaan masyarakat melayu dengan unsul alam persekitaran terutama flora dan fauna yang memainkan peranan penting dalam pemikiran melayu untuk mereka cipta seni hias terutamanya seni sulaman keringkam. Dalam temubual bersama-sama penyulam tegar di Kuching Sarawak yang masih aktif menyulam iaitu Cikgu Dorris Hilda, Puan Sharifah Zuriana, dan Cik Nora Syamsiah mengatakan corak dan motif tudung dan selayah tidak berubah kecuali jenis kain iaitu kain *gauze*, *voile* dan *gossamer* agar sukar didapati dan untuk memudahkan penggunaan kain kasa rubia atau bawal nombor 2 digunakan untuk kain. Penyulam-penyulam ini kebiasanya mempunyai motif sebagai lambang identiti masing-masing untuk mencerminkan hasil karya mereka tetapi tidak mengubah motif yang terdahulu iaitu motif kemasan sisi untuk selendang dan selayah walaupun diolah mengikut kreativiti penyulam yang sentiasa dihiasi menggunakan motif pucuk rebung atau gunung beranak bertahun lamanya. Ketiga-tiga penyulam ini mempunyai berpegalaman lebih dari lapan tahun dalam bidang sulaman keringkam ini. Cikgu Dorris Hilda bermula seawal tahun 2004 sehingga sekarang merupakan satu satunya penyulam yang bukan melayu dan tidak beragama islam tetapi sangat

meminati seni sulaman keringkam warisan masyarakat melayu dan menyertai Kraftangan untuk mengajar pelajar-pelajar yang meminati sulaman keringkam manakala Puan Sharifah Zuriana juga merupakan usahawan dan cikgu sulaman keringkam seperti Cikgu Dorris Hilda. Cik Nora Syamsiah pula mempelajari serta mewarisi bakat ini dari ibu saudaranya. Melalui temubual ini dapat dilihat karya-karya hasil sulaman keringkam yang banyak ditunjukkan bahawa motif kemas sisi sememangnya perkara wajib dibuat dan permintaan oleh masyarakat melayu tempatan untuk disulam pada selendang atau selayah untuk kegunaan perkahwinan, majlis-majlis rasmi, cenderamata atau koleksi peribadi walaupun dijual dengan harga yang mahal.

Hasil dapatan kajian mendapati wanita melayu zaman dahulu sudah menerapkan unsur keislaman dalam pembuatan kesenian menggunakan motif flora dan fauna yang diolah menjadi abstrak. Kepelbagaian reka corak yang terdapat pada seni sulaman keringkam terutama pada selayah dan selendang adalah sebanyak 22 reka corak iaitu Bunga mawar, bunga mawar melekat, bunga cengkih, bunga tanjung, bunga kudup, bunga pedada, bunga terantai, daun, kenanga bergantung, daun setangkai yang bersulur, kacang-kacang atau motif kekacang, bintang, gigi yu, kerang atau cabik, pucuh rebung, gunung beranak, tampok manggis, lipan, tali air bersilang, lada tumpah, palat lalat dan pelayang. Kajian ini hanya memilih motif kemas sisi iaitu pucuk rebung dan gunung beranak untuk dikenal pasti makna disebalik motif ini. Kemas sisi ini memacu kepada makna simbolik melambangkan keperibadian, ketuhanan, ketakwaan, kesederhanaan dan kekeluargaan, dan kehidupan masyarakat melayu Sarawak. (dapat dilihat pada gambar rajah A)

- A) Motif kemas sisi yang terdapat pada seni sulaman keringkam hasil kajian lampangan.

1. Kemas sisi iaitu motif pucuk rebung

Motif flora iaitu pucuk rebung yang berbentuk segi tiga sangat sinonim dalam kehidupan masyarakat melayu sehingga sekarang kerana motif pucuk rebung ini mempunyai makna yang tersendiri dan selalu bermain dalam kehidupan masyarakat melayu kita. Simbolik yang melambangkan keperibadian. Jika dilihat oleh mata kasar tidak memainkan apa-apa peranan penting tetapi sejak dahulu lagi masyarakat melayu banyak menggunakan perpatah melayu iaitu “melentur buluh biarlah dari rebungnya”. Motif pucuk rebung ini simbolik kepada keperibadian

yang mudah dibentuk pada masa muda iaitu sewaktu zaman kecil dan bila rebung membesar akan gagah berdiri pada masa dewasa serta tidak akan gentar menghadapi apa-apa masalah jika di didik dengan baik dan berlandaskan agama islam manakala jika sebalik akan menyebabkan keburukkan dalam membina keperibadian manusia. Kedua ialah simbolik makna Ketuhanan dan ketakwaan, konsep ini menunjukkan kepada sikap patuh dan kesetiaan kepada Allah, Ibubapa dan pemerintah. Motif pucuk rebung mengkiaskan bahawa sebagai masyarakat melayu haruslah menjadikan Allah segalanya yang dianggap berada di kedudukan tertinggi pada pucuk rebung yang pucuknya lurus menghala ke atas dan apabila umat islam berdoa kepada Allah mesti mendonggak ke atas atau ke langit yang menunjukkan bahawanya dalam kehidupan masyarakat melayu Allah keutamaan untuk berjaya dan mesti dipatuhi. Motif pucuk rebung ini sebagai pembatas segala kelakuan yang tidak baik kepada si pemakai iaitu pucuk rebung yang tegak berdiri. Kedudukan pucuk rebung diujung selayah keringkam itu sendiri mencerminkan identiti melayu tempatan yang mengingatkan tentang batas pergaulan sebagai seorang wanita dan kelembutan masyarakat melayu tempatan yang mencerminkan adat dan agama. Motif pucuk rebung banyak dihiasan pada setiap selendang dan selayah keringkam. (dapat dilihat pada gambar rajah 1, 2 dan 3).

Gambar 1 ialah koleksi hasil seni sulaman penyulam iaitu Sharifah Zuriana Binti Wan Junaidi, Kampong Matang 10, Kuching, Sarawak: 17 Oktober 2016.

Gambar 2 ialah koleksi seni sulaman penyulam iaitu Nora syamsiah binti Zaidel dan Selayah keringkam arwah nenek Nora syamsiah berusia 63 tahun disimpan rapi dan menggunakan hiasan tepi bermotif pucuk rebung. Kampung Sourabaya Hilir, Sarawak: 19 Oktober 2016.

2. Motif pucuk rebung cabang 3

Motif pucuk rebung sisi 3 ialah dengan perubahan atau nafas baru dan idea kreatif penyulam untuk membuat satu pembaharuan dalam seni sulaman keringkam. Reka bentuknya yang menarik dengan hiasan yang berombak tetapi masih mengekalkan bentuk pucuk rebung segi tiga. Motif pucuk rebung ini walaupun berubah mengikuti kreativiti penyulam dan permintaan pelanggan atau peminat seni sulaman keringkam tetapi perletakkannya tetap dihujung sebagai kemasan sisi selendang atau selayah. Perubahan reka corak ini tidak mengganggu makna motif pucuk rebung iaitu simbolik yang melambangkan keperibadian, ketuhanan dan ketakwaan.

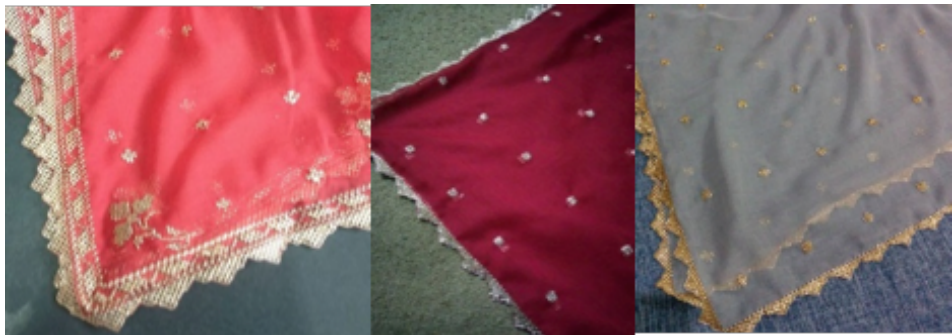
Gambar 4 ialah koleksi hasil seni sulaman penyulam iaitu Sharifah Zuriana Binti Wan Junaidi, Kampong Matang 10, Kuching, Sarawak: 17 Oktober 2016

1. Motif Gunung beranak

Motif gunung beranak makna simbolik kesederhanaan, kekeluargaan dan kehidupan melayu Sarawak. Malaysia ialah negara yang mempunyai alam semulajadi yang indah dan cantik boleh dilihat sehingga sekarang terutamanya dalam seni sulaman keringkam motif ini bermaksud dipengaruhi alam sekitar Melayu Sarawak asal yang berada di hulu sungai dan di lembah gunung menunjukkan kiasan kebaikan. Di hulu sungai dan di lembah gununglah masyarakat melayu melakukan segala aktiviti kekeluargaan seperti mencari rezeki di sungai, mencari makanan di dalam hutan walaupun sederhana tetapi masyarakat melayu tetap meneruskan kehidupan dengan bahagia. Identiti masyarakat melayu tempatan itu sendiri dapat digambarkan dalam motif gunung beranak ini. Motif gunung beranak ini digunakan sebagai kemasan sisi selendang atau Selayah Keringkam sama seperti pucuk rebung juga mengingatkan tentang kekeluargaan. Nama motif gunung beranak iaitu beranak itu sendiri membawa maksud kekeluargaan kerana gunung tidak beranak tetapi hasil dari ciptaan Allah tetapi motif ini dinamakan gunung beranak supaya si pemakai beringat dan menjaga batas pergaulan serta memikirkan keluarga sebelum melakukan sesuatu perkara. Reka corak motif gunung beranak seakan sama dengan motif pucuk rebung Cuma yang membezakannya ialah motif setiga yang diolah sedikit, mempunyai satu segitiga dipanggil ketua tetapi terdapat 2 lagi segitiga di atas tetapi tidak bercantum. Motif gunung beranak ini menghala ke atas dan tegak berdiri juga membawa maksud ketuhanan. (dapat dilihat pada gambar 5)

Gambar 5 ialah koleksi hasil seni sulaman penyulam iaitu Nora syamsiah binti Zaidel, Kampung Sourabaya Hilir, Sarawak: 19 Oktober 2016.

5. KESIMPULAN

Berdasarkan perbincangan dan penjelasan di atas mengenai motif kemasani sisi beridentiti Melayu tempatan, jelaslah bahawa ini memacu kepada makna simbolik melambangkan keperibadian, ketuhanan, ketakwaan, kesederhanaan dan kekeluargaan, dan kehidupan masyarakat melayu Sarawak yang mencerminkan identiti melayu tempatan kerana masyarakat melayu kita sendiri sangat mementingkan nilai tersebut dalam kehidupan. Kesimpulannya, hasil kajian ini harus dilihat sebagai satu sumber untuk meneruskan khazanah seni masyarakat melayu untuk dilestarikan dan dikekalkan pada generasi muda supaya tidak hilang ditelan zaman. Melalui kajian ini juga sulaman keringkam bukan sahaja terdapat di negara Malaysia tetapi negara lain iaitu Indonesia dan Brunei sekaligus dapat dikongsi dan mengeratkan lagi hubungan keserumpunan budaya melayu dalam seni tekstil dan busana serta adat alam melayu.

6. CADANGAN

Kepelbagaian hasil kraftangan ini seharusnya diambil serius oleh semua pihak kerana kekurangan data bertulis menyebabkan generasi akan datang tidak akan mengetahui tentang khazanah berharga yang dilakukan masyarakat kita. Program-program berkaitan dengan kraftangan seperti seni sulaman keringkam seharusnya diadakan setiap tahun di semua negeri dan dijadikan program tahunan serta kecanggihan teknologi sekarang seperti media sosial seharusnya digunakan sebaik mungkin supaya hasil kraftangan ini dapat disebar dan dikekalkan seiringan dengan kemajuan yang berlaku pada masa sekarang. Inovasi melalui penggunaan benang keringkam iaitu melakukan keringkam berwarna warna selain yang biasa disulam pada masa sekarang menggunakan benang emas dan perak. Experimental terhadap seni sulaman keringkam ini dari seni mempercepatkan proses pembuatan keringkam dan menyelesaikan permasalahan berkaitan dengan benang keringkam mudah berkarat. Kemungkinan untuk menjadikan sesuatu perkara yang berkaitan dengan tradisi sukar untuk diterima oleh masyarakat sekarang tetapi jika dilakukan dengan bersungguh bak kata pepatah “bara yang digenggam biar sampai jadi arang” iaitu mengerjakan sesuatu yang sukar hendaklah sabar sehingga mencapai kejayaan dan kraftangan tradisi masyarakat melayu dapat dikekalkan dan dilestarikan.

RUJUKAN

- [1] A.A. Navis (1984). Alam Terkembang. Adat dan Kebudayaan Minangkabau. Jakarta: Grafiti Press.
- [2] Azah Aziz (2009). Rupa dan Gaya Busana, Melayu. Bangi: UKM
- [3] Awang Azman Awang Pawi (2010). Sarawak Malay Material Culture and Their Welthanschauung : some Preliminary Research Themes and Findings, The 2nd International Conference on Humanities and Social Sciences. Faculty of Liberal Arts, Prince of Songla University, April 2010.
- [4] Brooke, Margaret (Ranee) (1913). Sketches of my life. Di petik dari [http: anglicanhistory.or/asia/Sarawak/sketches1882/17.html](http://anglicanhistory.or/asia/Sarawak/sketches1882/17.html) [2 Februari 2016]
- [5] Ensiklopedia Kraf Malaysia (2012). Edisi pertama. Penerbit Perbadanan Kemajuan Kraftangan Malaysia.
- [6] Dayang sandrawati Abang Josmani, Silverina Anabelle Kibat, Suhaida Halamy dan Valerie Chan Sue Lin (2012) Selayah Keringkam,the traditional embroidery of the Sarawak Malays. Kertas kerja 13th international Joint World Cultural Tourism Conference, College of Management Bangkok, University of Phayao. Thailand, 12-14 oktober.
- [7] Maxwell & Robyn (1994). Textiles of South East Asia: Tradition, trade and transformation. Kuala Lumpur: Australian National Gallery.
- [8] Mohd.Kassim Ali (1990). Barang Kemas Melayu Tradisi. Kuala Lumpul : Dewan Bahasa dan Pustaka
- [9] Norseha Unin (2012). The Keringkam Veil of Sarawak. Craft. http://www.crafthub.com.my/publish_img/pdf/Crafts_Jan2012.pdf. [2 Februari 2016].
- [10] Rose Dahlina Rusli, Norwani Hj.Nawawi & Rafeah Legion, (2015). The Uniqueness of The Malay Traditional Embroidery: Kelingkan. Jurnal i-Cader. Fakulti Seni lukis dan Seni Reka. Selangor: Universiti Teknologi Mara. 6.
- [11] Ros Mahwati Ahamad Zakaria (2012). Sulaman Kelingkan. Utusan Islam. http://ww1.utusan.com.my/utusan/Bicara_Agama/20120824/ba_01/Sulaman-kelingkan [2.Februari 2016].

- [12] Swettenham, F. (1929) *British Malay, an Account of the original and Progress of British Influence in Malaya*. London: Johnrane the Bodley Head.
- [13] Sigi (2012). *Selangor Ingin Telepuk dan Kelingkan Palembang*. Buletin Metropolis. <http://bulletinmetropolis.com/home/?p=18807> [2 Febuari 2016].
- [14] Siti Zainon Ismail (1995). *Sulaman Benang Emas: Satu Kajian Seni Hias Melayu*. *Journal Akademika*. 46: 47-73.
- [15] Siti Zainol Ismail (2010). *Seni Sulaman Kelingkan Keringkam Sarawak*. *Seni Rupa Alam Melayu*. <http://senirupasiti.blogspot.com/2010/01/seni-sulaman-kelingkan-keringkam>. [2 Febuari 2016].
- [16] Suhana Sarkawi & Norhayati Abd. Rahaman (2014). *Selayah Keringkam dan Selayah Manto: Sulam Budaya Melayu Sarawak (Malaysia) dan Melayu Daik (Indonesia)*. Kertas kerja Persidangan Kebangsaan Kecermerlangan Melayu Kecermerlangan Melayu UMKL. Anjuran Akademi Pengajian Melayu, Pusat Kajian Universiti Malaya. Petaling Jaya, 2 -3 Disember.
- [17] Syed Ahmad Jamal (1992). *Rupa dan Jiwa*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- [18] Zubaidah Shawal (1994). *Busana Melayu*. Kuala Lumpur: Jabatan Muzium dan Antikuiti Malaysia.